

УДК 343.97

БОРДЮГОВ Л.Г. (Донецький науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України)

СУДОВО-ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА – ВАЖЛИВА ЛАНКА У ГАЛУЗІ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Охорона навколишнього природного середовища – одна з найбільш актуальних проблем сучасності. Важливою ланкою у галузі захисту навколишнього природного середовища є судово-екологічна експертиза, яка знаходиться у стані формування, що обумовлює необхідність досліджень у даному напрямку.

Охрана окружающей природной среды - одна из наиболее актуальных проблем современности. Важным звеном в области защиты окружающей природной среды является судебно-экологическая экспертиза, которая находится в стадии формирования, что обуславливает необходимость исследований в данном направлении.

Protection of the surrounding natural environment - one of the most actual problems of the present. The important part in the field of protection of the surrounding natural environment is judicial - ecological examination which is in a stage of formation that causes necessity of researches for the given direction.

На початку 21 сторіччя, як ніколи раніше, перед всім людством гостро встали проблеми екологічної безпеки, проблеми пошуку науково-обґрунтованої стратегії відносин у системі людина-суспільство-природа, актуалізації екологічної політики щодо запобігання масштабної деградації навколишнього природного середовища й глобальної екологічної катастрофи.

Зміни стану навколишнього природного середовища відбуваються під впливом біосферних процесів, пов'язаних з діяльністю людини. Антропогенні впливи є найбільш масштабними причинами змін, що відбуваються в біосфері, при цьому продуктивна діяльність людей здійснюється переважно колективно у вигляді підприємств. Кожне з них перебуває у взаємодії з навколишнім природним середовищем. Як правило, наслідком цієї взаємодії є зміни (деформації) у навколишньому природному середовищі [1, с.228].

У результаті спалювання паливних ресурсів у світі в атмосферу щорічно викидається більше 22 млрд. т двоокису вуглецю й більше 150 млн. т сірчаного газу. Щорічно світова промисловість викидає в ріки більше 160 м³ шкідливих стоків, у ґрунти вноситься 500 млн. т мінеральних добрив. З одного боку, добрива сприяють підвищенню врожайності зернових, овочевих і інших культур на 15-20%, з іншого, – набагато збільшують забруднення ґрунтів, ґрунтових вод і вирощуваних продуктів. За кількістю промислового забруднення на одну людину Україна займає одне з перших місць у Європі, а тривалість життя людини найменша – 66 років, тоді як у Швейцарії, Ісландії й США – 75-79 років. [2, с. 232-233].

Екологічні проблеми найчастіше сконцентровані у великих промислових центрах і навколо них. Це результат інтенсивної індустріалізації в компактних районах, нераціонального використання енергії й природних ресурсів, а також зневаги екологічними факторами при прийнятті рішень. Забруднення повітря й води, руйнування екосистем досягли значного рівня в промислових районах колишніх республік СРСР [3, с.36].

В останні роки наше суспільство зштовхнулося із проявом нових, найнебезпечніших видів протиправної поведінки стосовно навколишнього природного середовища. На території України відбувається нагромадження радіоактивних, токсичних, медичних відходів, завезених таємно з інших держав. Підприємства викидають без належного оформлення небезпечні відходи. Недотримання елементарних правил охорони навколишнього природного середовища, яке приводить до забруднення водойм, атмосферного повітря, ґрунту, у нас прийнято пояснювати труднощами нинішнього соціально-економічного положення країни. Виробничники не тільки заощаджують «на природі» і наростаючими темпами споживають природні ресурси, але навіть не використовують наявні очисні споруди й широко відомі природо-захисні технології [4, с.4].

У даний час екологічний стан природного комплексу України оцінюється як критичний. Тільки в її повітряний басейн за 2004 рік викинуто близько 4,1 мільйони тонн шкідливих речовин. Викиди здійснювали приблизно 11 тисяч промислових підприємств країни. Основними забруднювачами атмосфери продовжують залишатися об'єкти добувної промисловості (23,8% викидів), виробники електроенергії, газу й води (31,6%), підприємства металургії й обробки металів (29,2%) [5, с.8].

Протягом століть перед людством стояла проблема збереження сприятливих природних умов, йшла боротьба за запобігання, ослаблення й усунення негативних проявів діяльності людей щодо природи, але лише на початку ХХ сторіччя суспільний рух за охорону природи придбав глобальний характер.

В 1913 році в Берні вперше в історії людства відбулася Конференція з міжнародної охорони природи. Це була перша спроба об'єднатися на міжнародному рівні для спільних зусиль, перша спроба щодо створення міждержавного органа в сфері охорони природи.

Після Бернської конференції відбувся ряд міжнародних екологічних конференцій: у Швеції (м. Стокгольм) в 1972 році, у Бразилії (м. Ріо-де-Жанейро) в 1992 році, у ПАР (м. Йоганнесбург) в 2002 році.

Але проблеми з міжнародної охорони природи, які розглядалися на Бернській конференції, є актуальними проблемами й у наші дні:

- створення постійної міжнародної природоохоронної організації;
- збереження біологічної розмаїтості;
- збереження ландшафтів;
- захисту навколишнього середовища;
- захисту навколишнього середовища Арктики й Антарктики [6, с. 2-3].

Питання захисту навколишнього природного середовища є актуальним і для нашої країни. Забезпечення екологічної безпеки й підтримка екологічної рівноваги на території України є важливою проблемою державної екологічної політики й невід'ємною умовою сталого економічного й соціального розвитку.

Це обумовлено значним антропогенним порушенням і техногенною переваженістю території України, негативними екологічними наслідками Чорнобильської катастрофи, неефективним використанням природних ресурсів, широкомасштабним застосуванням екологічно шкідливих і недосконалих технологій, неконтрольованим ввозом екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів, негативними екологічними наслідками оборонної й військової діяльності й природних катаклізмів [7, с.7].

З метою усунення шкідливого впливу діяльності людини на геосистему або зменшення антропогенного навантаження необхідно створити наукові основи моніторингу навколишнього природного середовища, розробити принципи економічної оцінки змін біосфери під впливом промислового виробництва, методи й засоби оптимізації впливу промислового виробництва на природу, на державному, регіональному й об'єктовому рівнях створити спеціальну нормативну документацію, що регламентує профілактичні, технологічні, технічні й інші заходи щодо охорони природи [8, с.507].

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [9] встановлює перелік екологічних правопорушень, у тому числі порушень вимог, норм та нормативів екологічної безпеки (ст.68), до яких віднесені: порушення прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище; порушення норм екологічної безпеки; порушення екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших шкідливих впливів на довкілля; невжиття заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварії та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище; порушення природоохоронних вимог під час зберігання, транспортування, використання, знешкодження та захоронення хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних і радіоактивних речовин, виробничих, побутових та інших видів відходів; відмова від надання своєчасної повної та достовірної інформації про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення [7, с.75-76].

У наш час проблема екологічної злочинності у всіх країнах світу, незалежно від їхнього географічного знаходження, викликає необхідність залучення все більшої уваги та дій правоохоронних органів для організації боротьби з даним видом злочинів.

Стан правопорушень у сфері екології свідчить про надзвичайно низьку ефективність засобів щодо попередження, розкриття й розслідування злочинів даного виду. Велику клопотаність викликає висока латентність і низьке розкриття екологічних злочинів. У результаті поверхневого розслідування у багатьох випадках не встановлюються причини злочинів, не виявляються винні особи, не приймаються необхідні заходи щодо відшкодування збитків.

Виходячи із цього, доцільно займатися правовою, організаційною й економічною діяльністю, пов'язаною з попередженням або зменшенням негативного впливу підприємств на навколишнє природне середовище й здоров'я людини, а також розвивати судово-екологічну

експертизу для проведення об'єктивної професійної оцінки природоохоронної діяльності (бездіяльності) директорів (власників) підприємств, інших відповідальних посадових осіб, конкретних виконавців і більш ефективного дослідження техногенних аварій, які виникли на цих промислових об'єктах і які привели до значних екологічних збитків.

При цьому варто провести, спираючись на загальну теорію судової експертизи, дослідження питань, що стосується судово-екологічної експертизи, приблизно за наступною схемою:

- дослідження проблеми забруднення навколишнього природного середовища підприємствами з екологічно й потенційно небезпечним виробництвом;
- аналіз екологічних правопорушень (злочинів) на промислових об'єктах;
- обґрунтування актуальності розвитку судово-екологічної експертизи й створення концепції її теорії;
- розробка методології судово-екологічної експертизи [10, с.158].

Розробка методології пізнання й практики, як відомо [11], починається з формулювання їхньої мети, об'єкта, предмета, завдань і створення найбільш оптимальних методів рішення останніх. Як і будь-яка пізнавальна діяльність, судово-експертне екологічне дослідження також має свій предмет пізнання, обумовлений об'єктом, метою, завданнями й засобами (методами) пізнання. Ці елементи існують у діалектичній єдності.

Виникнення судово-екологічної експертизи як самостійного класу експертних досліджень – закономірний процес, необхідність якого обумовлена реаліями сьогодення й у ще більшому ступені – завтрашнього дня, оскільки екологічні проблеми займають все більше місце в житті сучасної людини й усього суспільства, в промисловості, економіці і навіть політиці [12, с.15].

Однак сьогодні теоретичні й методичні основи судово-екологічної експертизи перебувають у стані формування. Дотепер не визначені ключові категорії даної експертизи, її об'єкт, предмет, коло розв'язуваних завдань, місце в системі судових експертиз.

Недостатня теоретична розробленість, велика практична значимість для діяльності правоохоронних органів з розкриття й розслідуванню злочинів, пов'язаних з порушеннями вимог екологічного законодавства, насущні потреби подальшого розвитку й удосконалення загальної теорії судової експертизи обумовлюють необхідність досліджень у даному напрямку.

Судово-екологічна експертиза повинна вирішувати поставлені перед нею слідчими органами або судом завдання на основі спеціальних знань, які визначають предмет експертного пізнання, обумовленого навкруги фактичних обставин, що встановлюються у справі, яка розслідується або розглядається судом.

Завдання судово-екологічної експертизи необхідно розуміти як експертну діяльність, яка спрямована на перетворення інформації, що міститься у наданих на експертизу в якості вихідних даних матеріалах справи, інших документах і речових доказах, у доказову інформацію, яка може бути використана для правильного ухвалення рішення в кримінальній, цивільній, адміністративній або господарській справі.

З урахуванням сучасних наукових розробок найбільш типові завдання судово-екологічної експертизи можна об'єднати в наступні групи:

- визначення виду й місця розташування джерела негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище;
- визначення характеристики негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище в часі та просторі;
- встановлення механізму негативного антропогенного впливу (механізму виникнення надзвичайної екологічної події);
- визначення масштабів, а також умов та обставин, що сприяють виникненню негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище;
- визначення умов та обставин, що сприяють посиленню негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище;
- встановлення невідповідностей екологічного характеру у проектах техніко-економічних розрахунків та техніко-економічних обґрунтувань будівництва (реконструкції), планування певного об'єкта;
- встановлення обставин, пов'язаних з порушеннями природоохоронного законодавства та умов експлуатації потенційно небезпечних об'єктів, з діями (бездіяльністю) спеціально уповноважених осіб в галузі охорони навколишнього середовища й природокористування,

які сприяли заподіяння шкоди здоров'ю людини (смерті людини) або привели до інших тяжких наслідків [13, с.51; 14, с.125].

Розробка ключових категорій судово-екологічної експертизи, тобто поняття її об'єкта, предмета, кола розв'язуваних завдань, відіграє важливу роль у визначенні її місця в системі судових експертиз, та в подальшій розробці її теоретичних засад.

Факти, які встановлюються судово-екологічною експертизою можуть сприяти цілеспрямованому проведенню слідчих дій, у цілому істотно сприяти успішному проведенню розслідування та судовому розгляду екологічних правопорушень.

Бібліографічний список:

1. Костенко В.К., Крупка А.А., Дузь Л.Е., Бордюгов Л.Г. Деформации окружающей предприятие природной среды как предмет судебной экологической экспертизы // Экспертное обеспечение правосудия: проблемы теории и практики / Материалы Международной научно-практической конференции (7-8 сентября 2006 года, Автономная Республика Крым). Симферополь: ДиАйПи, 2006. – С. 228-231.
2. Батутіна А.П., Ємченко І.В. Експертиза товарів: Навчальний посібник: Навчальне видання, – К.: ЦУЛ, 2004, – 278 с.
3. Окружающая среда и безопасность. Преобразование риска в сотрудничество. Восточная Европа. Беларусь-Молдова-Украина. «Нувель Гонне», Белле, Франция, 2007. – с.114.
4. Рузметов С.А. Использование специальных познаний при расследовании экологических преступлений: Дис. ... канд. юрид. наук. – Калининград, 2003. – 219 с.
5. Абашина Д. Почему в Донбассе лучше не дышать?!//Панорама: Общественно-политический еженедельник. – 24-30 марта 2005. - №12.
6. Абашидзе А.Х., Солнцев А.М. Первая международная экологическая конференция – Конференция по международной охране природы (Берн, 1913 г.) // Экологическое право: Федеральный журнал. – М.: ИГ «ЮРИС», 2006. – Вып.4. – С.2-4.
7. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. – К.: Знання-Прес, 2002.- 332 с.
8. Дружинин Г.М., Бордюгов Л.Г., Крупка А.А., Дузь Л.Е., Кривченко Ю.А. Концептуальные положения методологии судебной экологической экспертизы. //Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Збірник науково-практичних матеріалів. Випуск 5/ Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого; Ред. колегія: М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько, Л.М. Головченко та ін. – Харків: Право, 2005. – С.505-512.
9. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»//Екологічне законодавство України: Зб. нормат. актів/Відп. ред. І.О. Заєць. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 7-47.
10. Бордюгов Л.Г., Крупка А.А. Судебная экологическая экспертизы и профилактика экологических правонарушений в угольной промышленности // Проблемы экологии/ Гол. ред. Мінаєв О.А. – Донецьк: ДонНТУ, №1-2. – 2007. – С.155-160.
11. Философский словарь /Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.
12. Майорова Е.И. Некоторые теоретические вопросы судебно-экологической экспертизы // Теория и практика судебной экспертизы. Научно-практический журнал. – М.: Наука, 2007. – Вып. №2 (6). – С.15-22.
13. Бордюгов Л.Г. Загальні завдання судової екологічної експертизи // Сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции «Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте ' 2007». Том 8. Юридические и политические науки. – Одесса: Черноморье. – 2007. – С.49-52.
14. Бордюгов Л.Г. Судово-екологічна експертиза: теоретичні аспекти//Вісник Академії адвокатури України. – К.: Видавничий центр Академії адвокатури України, 2008. – Вип.12. – С.124-126.